

Пропозиції законодавчих ЗМІН

*Конфлікт інтересів депутатів
при прийнятті рішень місцевими радами:
проблема та шляхи її усунення*

Людмила Євсєєнко
Олександр Сердюк
Роман Яковлєв

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

Конфлікт інтересів депутатів при прийнятті рішень місцевими радами: проблема та шляхи її усунення

Пропозиції (policy paper) підготовлено на основі матеріалів громадських розслідувань корупційних ризиків при прийнятті рішень місцевими радами окремих регіонів України, які були проведені громадськими детективами Проекту “Підтримка запобігання корупції та проведення розслідувань шляхом залучення громадськості на місцевому рівні” (WikiInvestigation), що фінансується програмою Європейського Союзу “Підтримка громадянського суспільства, місцевої влади та прав людини в Україні” у 2018 році.¹

Ці пропозиції націлені на вирішення проблеми корупційних ризиків в органах місцевого самоврядування, які виникають як наслідок конфлікту інтересів депутатів органів місцевого самоврядування при їх участі у голосуванні. Окрім того, пропозиції направлені на усунення законодавчих прогалин в частині врегулювання конфлікту інтересів.

Завданням цього документу є підняти актуальність проблеми конфлікту інтересів в органах місцевого самоврядування, проаналізувати законодавчі прогалини, в результаті яких депутати ОМС можуть голосувати маючи протиріччя між особистим інтересом та інтересами виборців, які його делегували, продемонструвати наслідки таких явищ для територіальних громад (ризик нецільового використання ресурсів, штучна монополізація ринку тощо), та запропонувати шляхи вирішення цієї проблеми.

Основними адресатами цього дослідження є депутати Верховної Ради України, адже вони можуть прийняти відповідні законодавчі зміни, Національне агентство з питань запобігання корупції та Національна поліція України, адже вони уповноважені притягувати осіб до адміністративної відповідальності, асоціації органів місцевого самоврядування, адже вони можуть допомогти створити якісну тенденцію в боротьбі з конфліктом інтересів у відповідних місцевих радах, та представники громадськості, адже саме вони можуть допомогти швидко та якісно реалізувати цей процес.

¹ Детальніше див.: Депутатський саботаж. Як депутати місцевих рад не заявляють про конфлікт інтересів на користь своїх зарплат, олігархів чи лендлордів.

<https://www.wikiinvestigation.org/depytatskiy-sabotazh>

1. Проблема

1.1. Загальні положення.

Доброчесність органів місцевого самоврядування є важливою умовою громадської довіри, яка у підсумку і забезпечує їх легітимність. В Україні реалізується реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади. Місцеві громади отримують значні ресурси та реальну автономність. За таких умов зростає відповідальність представників територіальних громад, які стають фактичними розпорядниками значних фінансових та матеріальних ресурсів (перш за все, земельних). «Декоративність та декларативність» успадкованої з радянських часів моделі місцевого самоврядування замінюється реальною і сильною місцевою владою.

Однак для сучасної України це більше можливість ніж реальність. Ефективна місцева влада неможлива без дотримання демократичних стандартів належного урядування, де одним із ключових є доброчесність влади.

Цим пояснюється важливість створення та підтримання «антикорупційних запобіжників» у механізмах та процедурах діяльності органів місцевого самоврядування.

Реформа системи протидії корупції, що у кілька драматичних етапів здійснювалась в Україні після Революції гідності, у значній мірі «оминула» сферу місцевого самоврядування, оскільки головні антикорупційні інструменти превентивної спрямованості мали загальний характер для публічної сфери.

Універсальні превентивні механізми, передбачені Законом «Про запобігання корупції», не завжди враховували специфіку місцевого самоврядування, залишаючи окремі, часто – досить суттєві прогалини. Серед них і відсутність чіткості і послідовності процедур попередження та врегулювання конфлікту інтересів депутатів місцевих рад.

Натомість «каральний компонент» (відповідальність за корупційні і пов'язані з корупцією порушення) залишається домінуючим. Більше того, в окремих сферах - він є єдиним реальним інструментом. Хоча результати його застосування є обмеженими.

Очевидно, для місцевого самоврядування неможливо створити механізм врегулювання конфлікту інтересів по аналогії з народними депутатами чи посадовцями виконавчих органів влади. Зокрема, зважаючи на можливість суміщення представницького мандату з іншими видами діяльності. Але це не може бути

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

виправданням того, що для депутатів місцевих рад фактично створена можливість приймати рішення при наявності прямого чи опосередкованого конфлікту інтересів.

Конгрес регіональних та місцевих влад Ради Європи у жовтні 2016 року прийняв «Дорожню карту щодо діяльності з попередження корупції та просування етики публічної сфери на регіональному та місцевому рівні» (затверджена Резолюцією 401 (2016) від 19 жовтня 2016 року). Ключовою тезою цього документу є визнання невідповідності антикорупційних практик і громадських очікувань, що все більш явно стає загальною проблемою для сучасної Європи. Виділяються шість пріоритетних сфер: прозорість; конфлікт інтересів та клієнтелізм; публічні закупівлі; зловживання адміністративним ресурсом на виборах; непотизм у кадрових призначеннях; захист викривачів. Зазначається, що про відповідність практики урядування принципу верховенства публічного інтересу над приватними інтересами виборних осіб можна говорити лише за наявності чітких правил, процедур чи етичних норм, що дають можливість уникати рішень чи дій, які можуть сприйматись як порушення цього принципу.²

1.2. Конфлікт інтересів: загальні поняття та відповідальність

Для формування чіткого розуміння щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, насамперед, необхідно з'ясувати сутність цього терміну. Так, Закон України «[Про запобігання корупції](#)» виділяє два види конфлікту інтересів:

- **потенційний конфлікт інтересів** – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень (абзац дев'ятої частини першої статті 1 Закону);
- **реальний конфлікт інтересів** – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. (абзац тринадцятий частини першої статті 1 Закону).

Приватний інтерес – будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими поза службовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у

² Resolution 401 (2016) «Prevention corruption and promotion public ethics at local and regional level. URL: <https://rm.coe.int/0900001680719ac5>

зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях (абзац дванадцятий частини першої статті 1 Закону).

Загальні засади відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення визначено у частині першій статті 65 Закону, якою передбачено, що за вчинення їх особи, зазначені у частині першій статті 3 цього Закону, можуть бути притягнені до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

В аспекті кримінальної відповідальності за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів важливо пам'ятати, що у випадках, коли приватний інтерес фактично призвів до прийняття правомірних, або неправомірних рішень, а так само до вчинення правомірних чи неправомірних діянь, вони можуть розглядатися з точки зору наявності ознак таких корупційних злочинів як "Зловживання службовим становищем" (стаття 364 ККУ), "Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою" (стаття 368 ККУ) тощо, а не лише як "конфлікт інтересів".

Згідно з методичними роз'ясненнями НАЗК, нормативно-правові акти, рішення, видані (прийняті) з порушенням вимог Закону України, підлягають скасуванню або можуть бути визнані незаконними в судовому порядку за заявою будь-якої зацікавленої особи, а також прокурора, органу державної влади, органу місцевого самоврядування. Правочин, укладений внаслідок порушення вимог Закону, може бути визнаний судом недійсним.

1.3. Зниження довіри до влади через неефективну роботу антикорупційних органів

Проблема корупції була одним із каталізаторів Революції Гідності в Україні. Кульмінацією цього тримісячного громадського протесту стала зміна уряду, втеча Президента та більшості його прибічників у лютому 2014 року. З того часу Україна має нових Президента, уряд і парламент, які реформують політичну та економічну системи країни і таким чином намагаються виконати вимоги Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС)³.

Після 2014 року очікування громадськості щодо впровадження антикорупційної реформи та старту роботи головних антикорупційних органів - НАБУ та НАЗК - було дуже високими.

³ [Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів](#). Звіт за результатами оцінки, ухвалений на 76-му пленарному засіданні GRECO (Страсбург, 19-23 червня 2017 року).

У 2015 році за результатами загальнонаціонального [опитування](#) громадської думки стосовно поширеності корупційних практик в Україні, проведеним Київським міжнародним інститутом соціології, лише 2% громадян звертаються за захистом від корупційних дій чиновників до правоохоронних органів та судів, що свідчить про високу толерантність до корупції у нашому суспільстві.

Натомість, станом на 2016 рік рівень громадської довіри до основних державних інституцій у контексті корупції станом практично не зріс порівняно з відповідними показниками доєвромайданівського періоду.

Опитування, проведене Національним демократичним інститутом (НДІ в Україні), показало, що [корупція посідає четверте місце у переліку ключових проблем](#) (на першому місці – підвищення цін, на другому – війна на східній Україні, на третьому – безробіття), а антикорупційна реформа є найбільшим пріоритетом для національної політики, у той час як судова реформа отримала четверте місце у переліку пріоритетів.

[Transparency International \(TI\) у своєму звіті](#) щодо населення і корупції у країнах Європи та Центральної Азії (2016 рік) зазначає, що 70% українців не відчують зниження рівня корупції після Євромайдану; на їхню думку, державні службовці (65%), народні депутати (64%), працівники податкових служб (62%), судді (61%), Президент і Прем'єр-міністр (60%) є найбільш схильними до корупції. Україна посідає 131-шу позицію (серед 176 країн, де показник «1» означає «найменш корумпована країна») в Індексі сприйняття корупції ТІ 2016 року.⁴

У 2017 році Україна здобула 30 балів зі 100 можливих у [дослідженні Transparency International](#) «Індекс сприйняття корупції» (CPI) за 2017 рік і посіла 130 місце (зі 180 країн). Це лише на 1 бал більше та на 1 позицію вище, ніж у 2016 році (29 балів, 131 місце зі 176 країн). Але в динаміці результати минулого року нижчі (1 бал проти 2) ніж у 2016 році.⁵

Серед причин, які дозволили Україні переміститися на вищу сходинку, автори дослідження виділили наступні: у 2017 році антикорупційні органи (САП/НАБУ) розгорнули свою слідчу роботу та направили до суду перші справи щодо підозр у топ-корупції; продовжив роботу Реєстр електронних декларацій продовжив своє функціонування та запровадження обов'язкового використання системи ProZorro; відбулася реформа ринку газу та перші кроки з дерегуляції.

⁴ [Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів](#). Звіт за результатами оцінки, ухвалений на 76-му пленарному засіданні GRECO (Страсбург, 19-23 червня 2017 року).

⁵ Дослідження Transparency International «[Індекс сприйняття корупції](#)» (CPI) за 2017 рік.

Як свідчать результати нещодавнього [соціологічного дослідження](#), проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 1 по 6 червня 2018 року, щодо рівня довіри громадян України до суспільних інститутів, Президенту України довіряють 13,8% опитаних, не довіряють – 80,6%, Уряду – відповідно 13,7% і 80,7%, Верховній Раді – відповідно 10,3% і 85,6%. Довіру до державного апарату (чиновників) висловили 8,6% опитаних, не довіряють – 85,3%⁶.

Водночас згідно з [четвертим Всеукраїнським муніципальним опитуванням](#) The International Republican Institute, рівень задоволеності українців місцевою владою у більшості міст у 2018 році знизився у порівнянні з 2017 роком⁷.

Таким чином, на сьогодні маємо тенденцію, коли після стрімкого злету рівня довіри до державних та місцевих органів влади після Революції Гідності можемо спостерігати щорічне зниження цього показника насамперед через відсутність реальних показників у проведенні антикорупційної реформи.

1.4. Конфлікт інтересів депутатів місцевих рад: результати громадських антикорупційних розслідувань

Визначення політичного підходу до вирішення конфлікту інтересів - це найважливіша складова політичного, адміністративного і правового контексту державного управління країни.⁸

Не секрет, що неналежне врегулювання конфліктів між приватними інтересами та обов'язками і повноваженнями депутатів місцевих рад може призводити до просування власних інтересів чи інтересів певних осіб. Навіть більше - конфлікт інтересів є основною передумовою виникнення корупції. Конфлікт інтересів виникає, коли посадова особа піддається впливу особистих вигод, виконуючи свої обов'язки. При цьому неефективне вирішення питання конфлікту інтересів підриває довіру громадян до органів державної влади та місцевого самоврядування і породжує дефініції, про те що депутати хочуть отримати владу виключно для задоволення власних інтересів.

⁶ [Довіра громадян України до суспільних інститутів](#). Результати соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова з 1 по 6 червня 2018 року.

⁷ Рейтинги міст України - [Четверте Всеукраїнське муніципальне опитування](#) The International Republican Institute.

⁸ [РУКОВОДСТВО ОЭСР ПО РАЗРЕШЕНИЮ КОНФЛИКТОВ ИНТЕРЕСОВ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ](#). OECD, June 2003

Прийняття рішень у ситуації конфлікту інтересів є одним із найбільш небезпечних корупційних ризиків реалізації повноважень представницьких органів на місцевому та регіональному рівні.

Ця теза знайшла підтвердження у громадських антикорупційних розслідуваннях (вікі-розслідування), що були проведені детективами Проекту “Підтримка запобігання корупції та проведення розслідувань шляхом залучення громадськості на місцевому рівні” (WikiInvestigation), що фінансується програмою Європейського Союзу “Підтримка громадянського суспільства, місцевої влади та прав людини в Україні” у 2018 році.

Перше розслідування (весна-літо 2018 року) мало локальний характер і стосувалось ситуації, що склалась у Павлоградській міській раді. Значна частина депутатів є штатними працівниками (часто – на керівних посадах) підприємств, що входять до холдингу ДТЕК. Сам по собі цей факт досить легко пояснити, оскільки для Павлограда ці підприємства є одними із ключових і значна частина працездатного населення є працівниками цих підприємств. Однак, потребує пояснення поведінка цих депутатів у ситуаціях голосування при розгляді питань, де вигодоотримувачами є підприємства, на яких вони працюють або вони входять до холдингу ДТЕК.

Розслідування показує, що 23 червня у міській раді відбулось голосування за надання гірничого відводу для ПрАТ «Павлоградвугілля» (структурний підрозділ ДТЕКу). Вирішальне значення для результатів голосування мало те, що 9 депутатів (із 23, які проголосували «за») були працівниками цього підприємства чи суміжних і належних до структури холдингу. Більше того, депутати порушили навіть найпростішу вимогу антикорупційного законодавства – задекларувати наявність конфлікту інтересів.

Детективи роблять висновок про існування у Павлоградській міській раді групи депутатів, які фактично є не представниками територіальної громади а «групою підтримки ДТЕК». Тобто у міській раді існує потенційний конфлікт інтересів значної частини депутатів. Внутрішні процедури ради (регламент) не містять жодних положень щодо попередження та врегулювання реального конфлікту інтересів.

Більше того, детективи провели аналіз ситуації у інших містах, де розташовані підприємства холдингу ДТЕК (Маріуполь, Ладизин, Кривий Ріг, Бурштин). Практично скрізь холдинг фактично «контролює» від 15 до 50 відсотків депутатів міських рад.⁹

⁹ Дім, який побудував ДТЕК. Як обрані депутати відстоюють інтереси олігарха.
<https://www.wikiinvestigation.org/dtek>

Павлоградська історія дає підстави для припущення про існування усталеної практики «клієнтізму» у відносинах ДТЕК та значної частини депутатів місцевих рад.

Друге розслідування (літо 2018 року). Детективи проекту провели розслідування ситуації із виконанням депутатами місцевих рад кількох регіонів України (Одеса, Чернівці, Харків, Дніпропетровськ, Запоріжжя) приписів антикорупційного законодавства щодо конфлікту інтересів при голосуванні.

Розслідування показали, що за «павлоградською схемою» працюють у всіх регіонах. Змінюються лише вигодоотримувачі. Це і загальноукраїнські олігархи і офшорні компанії і місцеві «авторитети». Незмінною є модель відносин і сумнівність дотримання справедливого балансу інтересів територіальної громади і корпоративних інтересів.¹⁰

Ці результати розчаровують, оскільки є два досить сумні аспекти. Депутати нехтують чіткою і досить простою вимогою закону про необхідність декларування приватного інтересу. Але ще більш сумним є те, що виконання цієї вимоги буде означати фактичну легітимізацію практики клієнтізму, яка означає, що депутати місцевих рад замість представництва інтересів громад «обслуговують» потреби бізнесу, окремих осіб, тощо, що є несумісним із доброчесністю місцевих виборних органів. І така ситуація є прямим наслідком прогалин і вад законодавства.

Ця проблема ще не отримала адекватного реагування ні з боку держави ні з боку політичних сил, позиція яких є вирішальною для законодавчого оформлення певних антикорупційних стандартів. Але масштаб проблеми стає загрозливим, що досить яскраво показують матеріали громадських розслідувань.

Третє розслідування (осінь 2018 року). Громадські детективи WikiInvestigation зробили всеукраїнський зріз дотримання законодавства в частині запобігання та врегулювання конфлікту інтересів групами депутатів місцевих рад. І констатували, що по всій Україні існує ганебна практика, коли групи депутатів місцевих рад, які насамперед мають представляти інтереси територіальних громад, насправді лобіюють

¹⁰ Депутатський саботаж. Як депутати місцевих рад не заявляють про конфлікт інтересів на користь своїх зарплат, олігархів чи лендлордів. <https://www.wikiinvestigation.org/depytatskiy-sabotazh>

інтереси підприємств, на яких отримують зарплату, і при цьому не заявляють про конфлікт інтересів¹¹.

Так, якщо за результатами перших двох розслідувань громадські детективи надіслали до НАЗК 11 повідомлень про порушення, пов'язані з корупцією, то за результатами третього розслідування було доведено ще 13 фактів групових порушень депутатами місцевих рад законодавства в частині запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Тобто, загалом громадські детективи змогли документально підтвердити 24 випадки порушення законодавства групами депутатів місцевих рад.

При цьому насправді таких порушень було виявлено значно більше, однак деякі місцеві ради відмовили громадським детективам у наданні повної документальної інформації, необхідної для доведення правопорушення. Після витребування необхідної для розслідування інформації через Офіс Омбудсмана, або через суд виявлення подібних конфліктів інтересів буде продовжуватись і надалі.

2. Законодавство: витоки проблеми

Виникнення корупційного ризику та його перетворення у корупційну ситуацію є наслідком дії багатьох обставин, де стан законодавства є лише однією з них. Однак, як свідчать матеріали громадського розслідування, у даному випадку можна стверджувати про особливу роль законодавчих чинників

Корупційний ризик або вже закладено у законодавстві або ж заблоковано можливості його нейтралізації.

Ст.28 Закону України “Про запобігання корупції” № 1700 – VII від 14 жовтня 2014 року встановлює загальне правило щодо конфлікту інтересів у діяльності публічних посадових осіб (включно -депутатів місцевих рад): “ вживати заходів для недопущення потенційного чи реального конфлікту інтересів (пункт 1 част. 1); не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів (пункт 3 част. 1)”. Очевидно, є підстави для висновку про імперативну вимогу закону утримуватись від прийняття рішення за наявності конфлікту інтересів.

Водночас част. 7 статті 35 містить положення про те, що спеціальні закони, які визначають повноваження відповідних органів державної влади та місцевого

¹¹ Групи за інтересами. Депутати місцевих рад по всій Україні без повідомлення про конфлікт інтересів віддають голоси за рішення на користь підприємств, де отримують зарплату.
<https://www.wikiinvestigation.info/hrupy-za-interesamy>

самоврядування мають передбачати порядок вирішення ситуацій конфлікту інтересів, що можуть виникати у діяльності цих органів.

Для депутатів місцевих рад статус такого спеціального закону має Закон України «Про місцеве самоврядування», до якого були внесені зміни та доповнення як положення кореспондуючі із загальним правилом щодо конфлікту інтересів у Законі України «Про запобігання корупції». Закон було доповнено статтею 59(1), яка містить два положення: а) депутати мають декларувати конфлікт інтересів під час обговорення та голосування у раді; б) здійснення контролю за дотриманням цього положення покладається на постійні комісії ради.¹²

Очевидно, розробники проекту змін до спеціального закону про місцеве самоврядування намагались імплементувати відповідні європейські стандарти доброчесності місцевої влади. Європейська Хартія місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985 року; ETS -122) містить загальні вимоги щодо статусу, повноважень та процедур діяльності виборних органів на місцевому та регіональному рівні.¹³ Акти Конгресу регіональних та місцевих влад Ради Європи конкретизують ці положення у низку антикорупційних стандартів. Перш за все, мова йде про Європейський Кодекс поведінки для політичної доброчесності місцевих та регіональних виборних осіб (прийнятий у 1999 році).

Однак фактично національна імплементація цих положень і внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування» відбулось у досить сумнівний спосіб, що не тільки не вирішило проблему попередження корупції, а й створило додаткові ризики.

За основу статті 59 (1) було взято положення статті 10 Європейського Кодексу поведінки для політичної доброчесності місцевих та регіональних виборних осіб: «якщо народні обранці мають прямий або непрямий особистий інтерес у питаннях, що розглядаються місцевими та регіональними владами, вони зобов'язані повідомити про такий інтерес до початку обговорення чи голосування».¹⁴

У тексті Закону про місцеве самоврядування це положення імплементовано у наступному нормативному приписі: виборна особа (член представницького органу) «бере участь у розгляді, підготовці, прийнятті рішення відповідною радою за умови

¹² Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 року № 280/97 – ВР; URL <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n1145>

¹³ Європейська Хартія місцевого самоврядування (офіційний переклад). <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802efd6e>

¹⁴ Європейський Кодекс поведінки для політичної доброчесності народних представників місцевого та локального рівня (офіційний переклад) <https://rm.coe.int/168071b2e5>

самостійного публічного оголошення про це на засіданні ради , де розглядається відповідне питання».

При цьому слід звернути увагу щонайменше на дві суттєві вади:

а) Формулювання має техніко-юридичні вади – вираз « ...про це » заплуває сприйняття і ускладнює тлумачення, оскільки незрозумілим може бути те , щодо чого він використовується. Чи то конфлікту інтересів чи то бажання “брати участь у розгляді, підготовці та прийнятті рішення”. Очевидно , в цьому є ознаки того , що Європейський суд з прав людини визначає як відсутність підстав визнавати закон «якісним» , тобто таким , що дозволяє передбачати наслідки його порушення і керуватися ним у житті. Неякісний закон не може визнаватись законом , зокрема, у розумінні підстави для відповідальності.

б) Але найбільшою вагою є вибірковість імплементації статті 10 Європейського Кодексу. Частина 2 цієї статті законодавець взагалі проігнорував, хоча саме вона є ключовою: «народні обранці мають утримуватись від обговорення та голосування у питаннях , щодо яких вони мають прямий чи опосередкований приватний інтерес». У підсумку – депутати можуть реалізувати свій будь-який приватний інтерес за наявності лише однієї умови – виконати вимоги щодо його декларування відповідно до встановленої процедури.

У вересні 2017 року Національне агентство із запобігання корупції затвердило (Рішення № 839 від 29 вересня 2017 року) Методичні рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, які б мали стати «інструментальним тлумаченням» положень статті 59 (1). Цей документ у розділі 2.3 дає більш розгорнуто і точну модель поведінки депутата у ситуації конфлікту інтересів: а) розшифровується вираз «про це», такою обставиною є наявність приватного інтересу; б) називаються дві умови участі у голосуванні/ обговоренні - особа самостійно заявляє про конфлікт інтересів публічно (про що вноситься відповідний запис до протоколу засідання ради); оголошення про конфлікт інтересів здійснюється під час засідання ради, до початку розгляду питання, у вирішенні якого є приватний інтерес. Тобто НАЗК не виходить за межі приписів статті 59 (1) а лише їх конкретизує.

Методичні рекомендації містять досить сміливу спробу зменшити негативний вплив недосконалого законодавчого формулювання. Зазначається, що при голосуванні у постійних комісіях депутат має утримуватись від участі у голосуванні за наявності

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

конфлікту приватного і публічного інтересу. Це обґрунтовується тим, що закон не містить положень щодо декларування конфлікту в межах цієї форми діяльності ради.¹⁵

Віддаючи належне коректності та реалістичності такого підходу, все ж цю обставину можна вважати ще одним доказом недосконалості положень спеціального закону.

Окремою проблемою є ефективність застосування репресивних інструментів (стаття 172-7 Кодексу законів про адміністративну відповідальність). Як вже зазначалось, ці положення є важливими, хоча і недостатніми за наявності звуженого розуміння обов'язків виборних осіб, а саме вилучення обов'язку утримуватись від голосування у ситуації конфлікту інтересів. Якщо депутатів неможливо або надто складно притягнути до відповідальності за одну із форм неналежної поведінки (відсутність декларування приватного інтересу), то практика набуває масових і особливо цинічних форм, а безкарність ще більше стимулює недобросовісну поведінку.

Практика (зокрема, і громадських розслідувань) свідчить, що бездіяльність і інституційна слабкість НАЗК блокує застосування норм про відповідальність за порушення порядку декларування конфлікту інтересів. Якщо порівнювати активність СБУ і НАЗК, то попри всі недоліки і формальність практики попередніх років інститут відповідальності був реально працюючим.

Передача НАЗК повноважень щодо протоколювання порушень статті 172-7 Кодексу законів про адміністративну відповідальність базувалась на помилковому уявленні про спроможність цього органу забезпечити застосування інституту відповідальності за порушення порядку декларування конфлікту інтересів. За 2017 рік НАЗК було складено лише 92 протоколи (щодо 42 депутатів місцевих рад).¹⁶ У суб'єктній кількості правопорушників переважають депутати місцевих рад.

Хоча можливим є порівняння цих даних із результатами аналогічної діяльності територіальних органів СБУ, ще більш показовим є те, що громадські детективи Проекту «WikiInvestigation» лише за перше півріччя 2018 року зафіксували співмірну кількість депутатів місцевих рад, які порушили вимогу декларування конфлікту інтересів.

¹⁵ Методичні рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (Рішення Національного агентства із запобігання корупції № 839 від 29 вересня 2017 року)

<https://nazk.gov.ua/metodychni-rekomendaciyi>

¹⁶ НАЗК. Результати перевірок ; <https://nazk.gov.ua/rezultaty-perevirok>

Оскільки основною причиною виникнення проблеми у її нинішньому вигляді є вади законодавчого регулювання, то усунення відповідних прогалин та недоліків має бути пріоритетом.

При цьому варто враховувати наступне:

а) Поточна ситуація у сфері формування та розвитку антикорупційного законодавства не дозволяє очікувати появи можливості врегулювання проблем конфлікту інтересів на рівні спеціального закону. Досвід останніх років показує, що відповідні законодавчі ініціативи не сприймалися ні законодавчим органом, ні політичними силами.

б) Зміни мають вноситись до кількох законів, однак вони не повинні бути фрагментарні та ізольовані. Суть змін зводиться до закріплення досить простої вимоги- « у ситуації реального конфлікту інтересів член виборного органу має утримуватись від участі у голосуванні». Інші положення (в різних законах) мають лише доповнювати, конкретизувати, посилювати цей припис.

в) Передвиборчий контекст політичних процесів 2018-2019 років має суперечливий вплив. З одного боку, час для підготовки законопроекту і його проходження надто обмежений. З іншого, окремі політики чи політичні сили можуть зацікавитись концепцією змін і кон'юктурно її використати як «передвиборну гру» на суспільно важливій темі.

3. Вирішення проблеми

У сфері протидії корупції не існує простих моделей вирішення проблем попередження корупції та усунення її наслідків. Мають застосовуватись різні засоби, що можуть доповнювати один одного та утворювати синергію впливу. З урахуванням цього пропонуються наступні заходи.

3.1. Комплексні зміни та доповнення до чинних законів України:

- ***Закон України «Про місцеве самоврядування»:***

· Частину 6 статті 49 доповнити реченням наступного змісту: « при голосуванні щодо питань , в яких депутат має прямий чи опосередкований приватний інтерес , він має утримуватись від голосування та участі в обговоренні».

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

· Частину першу статті 59 (1) доцільно викласти у наступній редакції: “Сільський, селищний, міський голова, секретар, депутат сільської, селищної, міської ради, голова, заступник голови, депутат районної, обласної, районної у місті ради , що має прямий чи непрямий особистий інтерес у питаннях , що розглядаються виборним органом чи виборною посадовою особою, бере участь у розгляді, підготовці та прийнятті рішень відповідною радою за умови самостійного публічного оголошення про це під час засідання ради, на якому розглядається відповідне питання.”

· Доповнити статтю 59 (1) частиною третьою, яка текстуально є відтворенням частини 2 статті 10 Європейського Кодексу поведінки для політичної доброчесності місцевих та регіональних виборних осіб («якщо (народні обранці) мають прямий або непрямий особистий інтерес у питаннях, що розглядаються місцевими та регіональними владами, вони мають утримуватись від обговорення та голосування щодо цих питань»), а саме: «Особи , що названі у частині першій цієї статті , під час голосування з питань, що розглядаються радою, мають утримуватись від голосування».¹⁷

· Оскільки запропоновані положення статті 59 (1) та частини 6 статті 49 створюють ризики блокування діяльності місцевої ради через відсутність кворуму при розгляді окремих питань, доцільно запровадити компенсуючу процедуру (по аналогії із процедурою, що передбачена у останньому абзаці частини 2 статті 35 Закону Про запобігання корупції). Зокрема, статтю 59 (1) пропонується доповнити частиною наступного змісту: «якщо самовідвід депутата призведе до втрати можливості проведення голосування через відсутність кворуму, то відповідно до встановленого законом порядку має бути призначено проведення зборів громадян, громадських слухань, місцевого референдуму чи проведений збір підписів за електронну петицію для вирішення питання щодо якого відсутній кворум для голосування». Ці зміни мають супроводжуватись приведенням у відповідність до них статутів територіальних громад у частині предмету та процедур прийняття рішень органами самоорганізації населення громади, порядку проведення громадських слухань тощо.

- ***Закон України «Про статус депутатів місцевих рад»:***

· Частину 2 статті 7 доповнити реченням наступного змісту: «Депутат місцевої ради має утримуватись від голосування з питань , щодо яких він має приватний інтерес».

¹⁷ Європейський Кодекс поведінки для політичної доброчесності народних представників місцевого та локального рівня (офіційний переклад) <https://rm.coe.int/168071b2e5>

· Статтю 18 доповнити пунктом 4 наступного змісту: «утримуватись від участі у прийнятті рішень на пленарному засіданні ради чи постійної комісії у випадку виникнення потенційного чи реального конфлікту інтересів» ;

· Частина 2 статті 33(1) доповнити реченням наступного змісту: «Програма підвищення кваліфікація має включати питання дотримання депутатами місцевої ради вимог антикорупційного законодавства».

• *Доповнення Методичних рекомендацій НАЗК*

Варто розглянути і можливість підготовки НАЗК уточнених рекомендацій. Навряд чи НАЗК змінить ключову тезу чинного тексту щодо можливості участі депутата у голосуванні на сесії за умови декларування приватного інтересу. Однак додаткові гарантії для підтримання доброчесності можуть передбачені за рахунок наступного:

· Процедура декларування інтересу є нормативним приписом; але він жодним чином не може обмежувати право депутата на самовідвід (утримання від голосування/обговорення);

· Обов'язок утримуватись від голосування під час пленарного засідання не має нормативного джерела (навряд чи можна ним вважати акт м'якого права Ради Європи) але може тлумачитись як етична вимога , що є похідною чи базується на загальних принципах доброчесності (відповідні положення є у Законі про запобігання корупції та Законі про статус депутатів місцевих рад);

· Депутат має право утримуватись від голосування (має право самовідводу) навіть за відсутності обов'язку визначеного нормативним актом; це – його свідомий моральний вибір.

3.2. Включення повноважень щодо дотримання вимог утримання від прийняття рішень у ситуації конфлікту інтересів до контрольних повноважень органів виконавчої влади.

Децентралізація та реформа місцевого самоврядування відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна -2020» (затверджена Указом Президента № 5/2015 від 12 січня 2015 року) є одним із пріоритетів влади. Одним із компонентів цієї реформи є надання органам виконавчої влади контрольних повноважень щодо оцінки відповідності актів органів місцевого самоврядування Конституції та законам України.

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

Концепція такого контролю передбачає можливість зупинення дії певних актів із одночасним зверненням до суду.¹⁸

Для забезпечення реалізації такого контролю Кабінетом міністрів підготовлено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення державного контролю за відповідністю актів органів місцевого самоврядування Конституції та законам України».¹⁹ Хоча положення цього законопроекту є дискусійними і сприймаються у суспільстві неоднозначно, варто враховувати можливість включення в передбачені законопроектом механізми додаткових засобів для оцінки легітимності рішень, які приймаються місцевими радами за наявності конфлікту інтересів. Зокрема, процедура зупинення дії рішень (передбачена змінами до ст.59 Закону «Про місцеве самоврядування») може бути доповнена положенням про обов'язковість реагування у випадку наявності ознак конфлікту інтересів депутатів місцевої ради при обговоренні та голосуванні щодо відповідних питань.

3.3. Залучення потенціалу асоціацій органів місцевого самоврядування

Асоціації органів місцевого самоврядування є досить специфічним компонентом громадянського суспільства, що фактично є інфраструктурним компонентом місцевого самоврядування.

Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16 квітня 2009 року № 1276 - VI визначає їх як «неприбуткові добровільні об'єднання, створені органами місцевого самоврядування з метою більш ефективного здійснення їх повноважень».²⁰

Такі Асоціації створені у всіх областях України як об'єднання за територіальною спільністю (обласні асоціації). Крім того, існують “тематичні” асоціації (Асоціація міст України, тощо).

¹⁸ Указ Президента України «Про затвердження Стратегії сталого розвитку «Україна -2020» № 5/2015 від 12 січня 2015 року <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

¹⁹ Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення державного контролю за відповідністю актів органів місцевого самоврядування Конституції та законам України» [/http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/Proekt_ZU_Pro_derg_kontrol.pdf](http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/Proekt_ZU_Pro_derg_kontrol.pdf)

²⁰ Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16 квітня 2009 року № 1276 - VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17>

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

Ст.14 Закону передбачає низку повноважень асоціацій, реалізація яких дозволяє впливати на формування єдиного підходу місцевих рад до вирішення проблеми попередження конфлікту інтересів у діяльності виборних органів, а саме:

- Сприяння підготовці нормативних актів, надання методичної допомоги, консультування тощо;
- Розробка пропозицій щодо типових (примірних) статутів територіальних громад;
- Сприяння методичному забезпеченню підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад.

З урахуванням цього залучення асоціацій може сприяти формуванню “кращих практик доброчесності” у діяльності місцевих рад.

Пропозиція

- 1) Визначити перелік Асоціацій, що мають найбільший потенціал для імплементації пропозиції;
- 2) Підготувати, спільно із зацікавленими суб'єктами (як інститутами громадянського суспільства та і державними органами) комплекси методичних та інформаційних матеріалів; в основі їх має бути ідея про неможливість ігнорування обов'язку утримання від голосування у випадку конфлікту інтересів;
- 3) Проводити навчальні заходи (тренінги, семінари, тощо); включати питання конфлікту інтересів до програм підготовки та перепідготовки депутатів місцевих рад;
- 4) Надати експертну підтримку асоціаціям щодо включення у типові (примірні) статуту/регламенти, які розробляються асоціаціями, положень про алгоритми поведінки депутатів у ситуації конфлікту інтересів;

3.3.1. Локальні акти місцевого самоврядування

Існує два основні види локальних актів місцевого самоврядування, які можуть створити нормативні можливості вирішення проблеми:

- а) статуту територіальних громад ;
- б) регламенти місцевих рад.

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

Захід, що пропонується:

Розробка модельного (стандартного) розділу типових статутів територіальних громад та регламентів місцевих рад «Порядок прийняття рішень за наявності конфлікту інтересів депутатів місцевої ради», на базі заходів, що здійсненні в пункті 3.3.

За змістом оптимальними і достатніми для цього розділу можуть бути положення ст. 10 Європейського Кодексу етики та додаткові, конкретизуючі їх процедурні норми.

Умови реалізації

1) Можливість врегулювання у статутах чи регламентах окремих питань діяльності депутатів місцевих рад передбачена част. 2 ст. 8 Закону України “Про статус депутатів місцевих рад” № 93 – IV від 11 липня 2002 року , де зазначено наступне: “регламентом ради чи статутом відповідної територіальної громади можуть бути встановлені також інші правила депутатської етики та заходи впливу щодо тих депутатів, що їх порушують”.

Це положення дозволяє реалізувати певні кроки щодо врегулювання конфлікту інтересів безвідносно до внесення змін у законодавство, оскільки вони не будуть їм суперечити.

2) Статути територіальних громад та регламенти рад створюються та приймаються незалежно від органів державної влади (слід враховувати те, що повноваження щодо державної реєстрації статутів не обмежує повноваження відповідних місцевих органів). Практика базується на використанні типових статутів та регламентів, які розробляються асоціаціями органів місцевого самоврядування або іншими неурядовими організаціями аналогічного спрямування.

3) Проведення децентралізації та формування об’єднаних територіальних громад є сприятливою умовою, оскільки супроводжується оновленням нормативної бази діяльності місцевих рад. Позитивним є широке залучення міжнародних проектів Ради Європи, ЄС, інших донорів, що надають консультативну підтримку територіальним громадам. Зокрема, і в частині створення статутів та регламентів. Показовою є діяльність Проекту USAID DIALOG, в рамках якого підготовлено посібники щодо проведення заходів створення об’єднаних територіальних громад та узагальнено кращий досвід у якості зразків для інших територіальних, органів

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

місцевого самоврядування. Зокрема, підготовлено проекти типових статутів територіальних громад та регламенти місцевих рад.²¹

3.4. Впровадження системи автоматизованого пошуку конфліктів інтересів у депутатів місцевих рад по всій Україні “Conflicts Check” (CC) з метою їх виявлення, запобігання та покарання за недотримання законодавства

Для громадянського суспільства пропонується розробити та запровадити пілотний інструмент - систему автоматичного виявлення наявності конфлікту інтересів у депутатів місцевих рад через OSINT (розвідки на основі відкритих даних) та співставлення отриманих результатів з метою запобігання неповідомленню про конфлікт інтересів та покарання за голосування без заявлення про конфлікт інтересів.

Автоматичне співставлення інформації на предмет виявлення конфлікту інтересів відбуватиметься з одного боку на основі:

- відомостей з сайтів [ЦВК](#) (місцеві вибори) та [Місцеві вибори в територіальних громадах](#) (вибори в ОТГ), на яких розміщена офіційна інформація про обраних до місцевих рад депутатів та місце їхньої основної роботи;
- Єдиного державного реєстру фізичних та юридичних осіб, громадських формувань (керівники, засновники, кінцеві бенефіціарні власники);
- Єдиного реєстру е-декларацій (близькі родичі);

з іншого боку на основі:

- відомостей з сайтів місцевих рад та/або Порталу відкритих даних²² - проектів рішень; рішень, поіменних голосувань, протоколів засідань.

CC складатиметься з двох модулів, які працюватимуть на запобігання та покарання.

Запобігання:

1. Співставлення відкритих даних з *проектами рішень* на предмет виявлення потенційного конфлікту інтересу.
2. Виявлення потенційного конфлікту інтересів.
3. Потрапляння виявленого конфлікту інтересу в так звану *зону ризику* (умовно вмикається червона лампочка корупціонера).

²¹ Наприклад, див.: Практичний посібник з питань організації роботи органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад. Київ. USAID/Асоціація міст України: 2015. http://www.oblrada.kharkov.ua/uploads/docs/pr.posibnyk_modul.2_211015.pdf

²² <https://data.gov.ua>

4. Очікувані результати:

- або заявлення депутатом про конфлікт інтересів на засіданні ради під час голосування за це питання і утримання такого депутата від голосування;
- у випадку порушення кворума, через заявлення про конфлікт інтересів більшістю депутатів при розгляді конкретного питання, застосовується один із варіантів прийняття рішень, запропоновані в пункті 3.1. цього документу (щодо доповнення статті 59 (1) *Закону України «Про місцеве самоврядування»*)

Покарання:

1. Співставлення відкритих даних з *рішеннями, поіменним голосуванням та протоколами* на предмет виявлення потенційного конфлікту інтересу.
2. Повідомлення про правопорушення до НАЗК та Національної поліції.

Імплементация:

Впровадження такого рішення потребуватиме публікації органами місцевого самоврядування інформації про рішення, проекти рішень, поіменне голосування та протоколи голосування у форматі відкритих даних.

В той самий час, певні набори даних, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №835 від 21 жовтня 2015²³ року, вже визначені такими, що підлягають опублікуванню. Наприклад, органи місцевого самоврядування зобов'язані публікувати нормативно-правові акти, акти індивідуальної дії (крім внутрішньоорганізаційних), прийняті розпорядником інформації, проекти рішень, що підлягають обговоренню, інформація, визначена законодавством про засади регуляторної політики.

Також, відповідно до Закону України “Про місцеве самоврядування” на сайтах органів місцевого самоврядування повинні оприлюднюватись протоколи та поіменні голосування відповідних органів.

Проте, публікація наборів даних у машиночитаному форматі потребуватиме низки імплементаційних завдань. Розробка веб-сайтів, для тих органів місцевого самоврядування, які їх не мають (проведення інтернету, якщо необхідно), навчання відповідальних осіб, які будуть публікувати дані, а також контроль за реалізацією цього процесу.

Важливо зауважити, що при процесі переведення всіх органів місцевого самоврядування в онлайн формат, можливо об'єднати зусилля з іншими ініціативами та

²³ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-п>

проектами, які направлені відкриття даних в машиночитанному форматі органами місцевого самоврядування.

4. Комунікаційна стратегія

Очевидно, суспільство складно оцінює масштаб та наслідки корупційних ризиків та реальних корупційних практик у сфері місцевого самоврядування. «Велика корупція» (на рівні центральних органів виконавчої влади) привертає набагато більше уваги. Резонансні журналістські розслідування, діяльність НАБУ концентрується переважно у цій сфері. Місцева влада часто сприймається як більш добросовісна. Опитування громадської думки останніх років дають досить цікавий результат: населення визнає місцеве самоврядування як менш корумповане у порівнянні із «центральною владою». Більше того, існує толерантність до корупції на місцевому рівні, якщо при цьому така влада вирішує якісь місцеві проблеми (або ж створює враження про успішність своєї діяльності). Наслідком є суперечливий феномен високої довіри до органів влади та посадових осіб, щодо яких є обґрунтовані сумніви щодо добросовісності.

Для ЗМІ та соціальних мереж важливим є наступне:

- Проблема неефективності процедур попередження та вирішення конфлікту інтересів у діяльності виборних органів є досить специфічною і не може змішуватись із проблематикою корупції загалом.

- Ключові ідеї пропозиції доцільно запропонувати для публічного обговорення в межах соціальних мереж.

- Популяризація результатів громадських розслідувань проблеми конфлікту депутатів місцевих рад має забезпечити її присутність у інформаційному просторі як важливої складової протидії корупції; це буде сприяти подоланню «маргінальності» корупції на місцевому рівні, яка існує і підтримується непропорційною концентрацією громадського дискурсу на «великій корупції»; громадська думка повинна прийняти ідею – «мала корупція також може створювати великі проблеми для суспільства».

- Створення груп стейкхолдерів відповідно до запропонованих альтернатив (НАЗК, народні депутати, профільні НГО);
-
- Просування ідей законодавчих змін щодо конфлікту інтересів через медіа (новини, публікації, пости в соцмережах, експертні думки);

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

- Проведення консультацій і переговорів із низкою громадських організацій, які займаються політиками щодо вдосконалення законодавства щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;
- Проведення “круглого столу” з низкою експертів, народних депутатів та депутатів місцевих рад, представниками громадськості та міжнародних партнерів з метою вироблення спільної “дорожньої карти” та уніфікації правок.
- Підготовка поправок до Законів “Про запобігання корупції” та “Про місцеве самоврядування” та локальних актів місцевого самоврядування
- Робота над запуском автоматизованої системи СС
- Проведення масштабної інформаційної кампанії щодо запуску автоматизованої системи СС, її роботи, завдань, а також пояснення, що означає “потрапити в зону ризику” і чим це загрожує
- Проведення низки вебінарів та тренінгів для депутатів місцевих рад з тим під умовною назвою “Вийди з зони ризику, вимкни червону лампочку корупціонера”
- Просування ідей відкритих даних на сайтах місцевих рад.

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

Список використаної літератури:

1. Закон України "[Про запобігання корупції](#)"
2. Закон України "[Про місцеве самоврядування](#)"
3. Закон України "[Про статус депутатів місцевих рад](#)"
4. Закон України "[Про асоціації органів місцевого самоврядування](#)"
5. Проект Закону України "[Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення державного контролю за відповідністю актів органів місцевого самоврядування Конституції та законам України](#)".
6. Указ Президента України "[Про затвердження Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020»](#)" № 5/2015 від 12 січня 2015 року.
7. Постанова Пленуму Вишого Адміністративного суду України "[Про практику застосування законодавства України](#)"
8. [Методичні рекомендації](#) НАЗК щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.
9. [Практичний посібник з питань організації роботи органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад](#). Київ. USAID/Асоціація міст України: 2015.
10. [Пропозиції до політики щодо конфлікту інтересів народних депутатів України](#). Автори Ярослав Юрчишин, Уляна Полтавець.
11. [Європейський Кодекс](#) поведінки для політичної доброчесності народних представників місцевого та локального рівня (офіційний переклад).
12. Resolution 401 (2016) "[Prevention corruption and promotion public ethics at local and regional level](#)".
13. [Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів](#). Звіт за результатами оцінки, ухвалений на 76-му пленарному засіданні GRECO (Страсбург, 19-23 червня 2017 року).
14. [Антикоррупционные реформы в Украине](#). 3-й раунд моніторинга в рамках Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією, утвердженого на пленарному засіданні Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією ОЭСР 24 марта 2015 года в Париже.
15. [Європейський Кодекс](#) поведінки для політичної доброчесності народних представників місцевого та локального рівня (офіційний переклад).
16. [Європейська Хартія місцевого самоврядування](#) (офіційний переклад).
17. [РУКОВОДСТВО ОЭСР ПО РАЗРЕШЕНИЮ КОНФЛИКТОВ ИНТЕРЕСОВ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ](#). OECD, June 2003
18. [Звіт НАЗК](#) з приводу перевірок порушення законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів у 2017 році.
19. Курс "[Конфлікт інтересів: треба знати!](#)". «Prometheus» – громадський проект масових відкритих онлайн-курсів (МВОК).
20. [Конфлікт інтересів у діяльності депутатів місцевих рад](#). Анатолій Пашинський
21. [Буковинські гешефти. Конфлікт інтересів у депутата: як діяти і куди звертатись](#). Ольга Обершт, Максим Волошин
22. Рейтинги міст України - [Четверте Всеукраїнське муніципальне опитування](#) The International Republican Institute.
23. [Довіра громадян України до суспільних інститутів](#). Результати соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова з 1 по 6 червня 2018 року.

24. Платформа HackerOne https://www.hackerone.com/sites/default/files/2018-03/HackerOne_Press_Kit.pdf

Цей проект фінансується
Європейським союзом

Цей проект реалізується Фондом
Інновацій та Розвитку

Погляди, висвітлені в цій публікації, можуть не збігатися з поглядами Європейського Союзу.